

УДК 398.21/.22:159.922.4](477.86)"194/196"(091)
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2021.01.003>

МОТИВ НАДАННЯ ДОПОМОГИ В ПАРАДИГМІ ВІДНОСИН УКРАЇНСЬКИХ ПОВСТАНЦІВ ТА МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ (ЗА ФОЛЬКЛОРНИМИ НАРАТИВАМИ З ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ)

Марія КАЧМАР

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7811-9576>

кандидатка філологічних наук,
наукова співробітниця,

Інститут народознавства НАН України,
проспект Свободи, 15, 79000, Львів, Україна,
e-mail: mariakachmar@ukr.net

Розглядаються етнопсихологічні особливості народних оповідань та переказів про героїчну боротьбу українців у 1940—1960-х роках, зокрема мотив надання допомоги як один із базових у сюжетіці наративів. *Актуальність роботи* полягає в комплексному вивченні цього мотиву, що дає змогу простежити тяглість фольклорної традиції через її зв'язок з національним характером та виявити інноваційні риси його семантики, зумовлені подіями середини ХХ ст. *Об'єктом та джерельною базою дослідження* є тексти народних оповідань та переказів про національно-визвольні змагання українців періоду Другої світової війни, зафіксовані в Галицькому і Богородчанському районах Івано-Франківської області в 2019 р. та введені в науковий обіг уперше. *Мета статті* — простежити специфіку актуалізації в народних зразках однієї з доміантних рис національного характеру — надання допомоги, виокремити основні її види, розкрити тяглість традиції та з'ясувати роль оповідача в процесі акумулювання, вказати на інші етноментальні чинники, що формують біполярне сприйняття необхідності такої допомоги. Для виконання мети і завдань роботи використано структурно-типологічний, текстологічний, історико-порівняльний, міждисциплінарний методи, метод польових досліджень.

Ключові слова: фольклорний наратив, національний характер, мотив надання допомоги, повстанський героїчний епос, індивідуалізм.

Maria KACHMAR

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7811-9576>,

Candidate of Sciences in Philology,

Research Fellow at the Institute of Ethnology

of the National Academy of Sciences of Ukraine,

15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: mariakachmar@ukr.net

MOTIVE OF ASSISTANCE IN THE PARADIGM OF RELATIONS BETWEEN UKRAINIAN INSURGENTS AND LOCAL POPULATION (ACCORDING TO FOLKLORE NARRATIVES FROM IVANO-FRANKIVSK REGION)

One of the important areas of interdisciplinary research today is the study of Ukrainian oral literature in its interaction with the national character. The article is devoted to the consideration of ethnopsychological features of folk tales and legends about the heroic struggle of Ukrainians in the 1940s and 1960s, in particular the motive of providing assistance as one of the basic in the plot of narratives. *The urgency of the work* lies in the comprehensive study of this motif, which will trace the longevity of folk tradition through its connection with the national character and identify innovative features of its semantics, due to the events of the mid-twentieth century. Such a critical view of one's own historical past, reflected in folklore through the prism of collective consciousness and memory, will allow us to draw certain conclusions about the state of Ukrainian society during the «borderline» situation, the dominance of positive and negative mentalities in the context of relations between Ukrainian army (UPA) and the civilian population (peasants). *The object and source base of the study* are the texts of folk tales and legends about the national liberation struggle of Ukrainians during the Second World War, recorded in the Galician and Bogorodchany districts of Ivano-Frankivsk region in 2019 and put into scientific circulation for the first time. *The purpose of the article* is to trace the specifics of actualization in folk samples of one of the dominant features of national character — assistance, to identify its main types, to reveal the longevity of tradition and to clarify the role of the narrator in the process of accumulation, to point to other ethnomental factors that shape the bipolar perception of the need for such care. These include traits formed under the influence of Ukrainian individualism: altruism, humanity, «perceived sociality», escape to life in small groups, a certain egocentrism (Ukrainian — a typical owner). To fulfill the goals and objectives of the work used structural-typological, textual, historical-comparative, interdisciplinary methods, the method of field research. *Theoretical and methodological basis* are the works of Ukrainian folklorists (S. Myshanych, O. Britsyna, E. Luno, V. Sokil, O. Kuzmenko) and ethnopsychologists (V. Yaniv, Ya. Yarema, Yu. Lypa, D. Chyzhevskiy, S. Krymskiy, A. Furman and others).

Keywords: folklore narrative, national character, motive of assistance, insurgent heroic epic, individualism.

Вступ. Дослідження міждисциплінарного змісту — невід’ємна складова сучасного наукового дискурсу. До таких важливих і актуальних напрямів належить вивчення явищ духовної культури крізь призму національного характеру чи студіювання етнопсихологічних констант на основі інтерпретації зразків народної спадщини. Більшість українських фольклористів та етнопсихологів вказують на нерозривний органічний зв’язок усної словесності та національного характеру (М. Костомаров, В. Янів, Д. Чижевський, Я. Ярема, І. Денисюк, С. Кримський, А. Фурман та ін). Етнічна ментальність не лише визначає національну специфіку традиційного фольклору, давнього за своїм походженням, а й усної словесності новітнього часу, яка відображає динаміку як самої народної творчості, так і актуалізацію певних рис національного характеру під впливом історичних, політичних, економічних, соціокультурних, чинників.

Історія українського народу від найдавніших часів до сьогодення пронизана «межевими ситуаціями», які мали вирішальне значення у формації української ментальності. Їх, за словами О. Кульчицького, витворила геополітична ситуація України як плодючої, багаті межової смуги поміж Заходом і Сходом [1, с. 53]. Такі ситуації постійної загрози зумовлюють два роди реакції мешканців: «*vita maxima et heroica*» та «*vita minima*» [1, с. 53]. Друга світова війна стала саме такою «межовою ситуацією» як для українців, так і для багатьох народів загалом. Реакції населення відображали не лише ставлення до окупанта (спочатку німецького, потім більшовицького), а й до свого власного війська, яке піднялося на боротьбу проти всіх за незалежність рідної землі. Саме в процесі цього сприйняття чи не найкраще простежуємо актуалізацію домінантних рис української національної вдачі, яким притаманний певний біполярний характер. У центрі цих етнопсихологічних властивостей та реакцій український індивідуалізм, який провокує, з одного боку, жертвну самовіддану боротьбу, взаємопідтримку, а з іншого — зрадництво. Ці ментальні категорії базові в народній прозі про національно-визвольні змагання. Простежуємо акумулювання в текстах певних семантичних опозицій: допомога/зрада, самопожертва (смерть)/втеча (життя), співчуття/осуд, захоплення/зневага. Було б помилково пов’язувати їх тільки з періодом

ОУН-УПА. Життя в межових ситуаціях, коли воно постійно під загрозою, впливає на те, «що людина бажає вийти поза себе, понад себе, щоб статися собою. ...втікаючи від джерела свого неспокою — від війни з усім її жахом — вона заперечує насамперед саму війну, але потім вже і лицарські вартості, заступаючи їх протиставними: твердоту — ніжністю, знищування — творенням блага, ризик — второпністю, рани — шпиталями, ненависть — любов’ю чи милосердям» [2, с. 209]. Такий стан спостерігаємо протягом усієї нашої історії: від розпаду Київської держави до сучасності — явища втоми населення від російсько-української війни та прагнень миру будь-якою ціною. Отож, маємо прискіпливо, без жодного замилювання глянути на себе, на українське «ми», відображене у повстанському епосі, який поєднав у собі наші славу та ганьбу. Така критична рефлексія своєї історичної минувшини і культурного сьогодення дасть змогу, за А. Фурманом, зменшити родовідний ментальний негатив і створити передумови для вияву позитивних рис української ментальності [3, с. 10].

Отож, одним із актуальних завдань у цьому процесі вважаємо аналітичний розгляд повстанських наративів із базовим мотивом допомоги, появу якого, з одного боку, зумовили українські традиційні риси (високорозвинений альтруїзм і брак агресивності [4, с. 168], дух гуманності, «спочутої соціальності» [5, с. 87]), а з іншого — історичні обставини, що вимагали консолідації всієї колективної енергії та зусиль: Друга світова війна і національно-визвольна боротьба з ідеалом самостійної України. Варто наголосити, що українські фольклористи розглядали «інстинкт несення допомоги» у своїх наукових студіях в контексті дослідження певних жанрів усної словесності: народних казок [6], стрілецьких наративів [7; 8], оповідань про голодомори [9]. Вивчення цього мотиву в повстанському героїчному епосі дасть змогу не лише простежити тяглість фольклорної традиції через її зв’язок із національним характером, а й виявити інноваційні характеристики його семантики, зумовлені подіями середини ХХ століття (масштабна допомога власному війську, консолідація всього населення в боротьбі за незалежність), які набудуть нового звучання в ході сучасної російсько-української війни.

Об’єктом та джерельною базою пропонованої роботи є тексти народних оповідань та переказів про

національно-визвольні змагання українців у 40—60-х роках ХХ століття, зафіксовані в Галицькому і Богородчанському районах Івано-Франківської області в 2019 році. Більшість наративів записано від очевидців подій, які тим чи іншим способом були залучені до повстанської боротьби: родичі упівців або їхні нащадки, сусіди, які допомагали і вболівали за долю України. Кілька творів про події визвольного руху зафіксовані від безпосереднього учасника Федора Наритка, упівця і в'язня радянських концтаборів. Весь зібраний матеріал можна поділити на кілька тематичних груп: початок та організація повстанського руху; діяльність бандерівців під час німецької окупації; збройна боротьба із загонами НКВС; упівці та місцеве населення; зв'язок із сучасністю (паралелі з російсько-українською війною).

Мета статті — на основі комплексного аналізу фольклорних наративів про національно-визвольні змагання українців з базовим мотивом надання допомоги простежити специфіку актуалізації в народних зразках однієї з домінантних рис національного характеру, виокремити основні її види, розкрити тяглість традиції та з'ясувати роль оповідача в процесі акумулювання, вказати на інші етноментальні чинники, що формують біполярне сприйняття необхідності такої допомоги.

Теоретико-методологічним підґрунтям для написання статті стали праці українських фольклористів (С. Мишанича, О. Бріциної, Є. Луня, В. Сокола, О. Кузьменко) та етнопсихологів (В. Яніва, Я. Яреми, Ю. Липи, Д. Чижевського, С. Кримського, А. Фурмана та ін.).

Задля досягнення задекларованої мети в дослідженні використано такі *методи*: структурно-типологічний, текстологічний, історико-порівняльний, міждисциплінарний, метод польових досліджень.

Основна частина. Народні оповідання та перекази про національно-визвольну боротьбу українців 1940—1960-х років є цінним джерелом інформації не лише для дослідників усної історії, а як фольклорні твори розкривають, за О. Бріциною, історію свідомості народу в цілому [10, с. 136]. Повстанська проза, будучи своєрідним фольклорним новотвором, зберігає нерозривний зв'язок із традицією, оскільки «традиційним є вже саме сприйняття явищ дійсності, які інтерпретуються певним чином саме завдяки вкоріненню у свідомості стереотипам» [10, с. 136]. Аку-

мулювання домінантних рис українського національного характеру простежуємо в самій поетичній канві наративів: мотивах і сюжетах, центральних образах та персонажах, художньо-стильових особливостях. «Фольклорна свідомість, яка ґрунтується на колективних уявленнях, формує стереотипи: традиційні-фольклорні образи-символи, стійкі асоціативні ряди та фольклорні парадигми, що становлять структуру народного тексту» [11, с. 124]. У вивченні етнопсихологічних домінант повстанської прози, окрім самих текстів, надзвичайно важливою є також постать оповідача: його сприйняття і відповідна інтерпретація історичних подій. Епічна дистанція та епічний ракурс, коли оповідач може бути героєм наративу, безпосереднім очевидцем чи свідком або перебувати на зовнішній щодо зображуваного позиції [12, с. 310], впливають на формування твору не лише як мистецького зразка, а й мобілізують певний спектр етнопсихологічних констант. В. Куєвда зазначає, що один і той же імпульс пам'яті може сприйматися з полярно протилежними знаками, залежно від цілої низки факторів. Серед них традиційність, у середовищі якої формується індивід, і відповідно, породжений цим середовищем моделі етнопсихотипу, що є базовою у процесі самоформування національної свідомості [13, с. 11]. З огляду на це цінними для фольклористів є коментарі оповідача, які не позбавлені традиційності і символізують, за словами І. Башгьоза, його філософію та ідеологію [14, с. 99].

Більшість дослідників українського національного характеру вважають надання допомоги однією із домінантних рис нашої вдачі. Її виникнення пов'язують із високорозвиненим альтруїзмом і браком агресивності [4, с. 168], духом гуманності («спочутої соціальності») [5, с. 87]. Безперечно, центральною у повстанських наративах про несення допомоги вважаємо давню за походженням бінарну семантичну опозицію «свій/чужий», де визначальним чинником є етнічна приналежність, хоча типовими рисами для українців загалом є релігійна і національна толерантність, засуджування всяких актів насильства [5, с. 87], взаємопідтримка в площині однієї соціальної верстви [4, с. 168]. Допомога в міжетнічному контексті — один із основних епізодів оповідань про період Другої світової війни: Голокост, польсько-український конфлікт на Волині, депортації українців із Закарзоння. У текстах про національно-визвольні

змагання цілком закономірно мотив надання допомоги обмежується українським середовищем: армією, яка боролася за незалежність і створення своєї держави, та цивільним населенням, що мало б цій армії допомагати, забезпечувати тили. «Ідеали, які мали служити цілості національного організму і його силі, були ідеали і культ отчизни, предків і слави, великої місії» [15, с. 255].

Мотив помочі своєму військові репрезентує, на нашу думку, синкретизм напрямків її надання. По-перше, за характеристикою самого об'єкта (допомоги) можемо виділити такі види: матеріальна (продукти, одяг, взуття, інший реманент як необхідні речі повноцінного фізичного існування війська) та духовно-фізична (порятунок життя повстанців, їхнє переховування, сприяння в діяльності). По-друге, В. Янів означив три напрямки надання допомоги: знизу вгору (готовність допомагати високопоставленим особам), згори вниз (допомога нижчим суспільним верствам) та в межах одного соціального стану [4, с. 168]. У синкретичному вигляді ці напрямки та види представлено у народній повстанській прозі. До першого відносимо організовану волонтерську діяльність по селах зі збору необхідної провізії для Повстанської армії: «Помогали. Мій діду, ніби мамин тату, та збирав ту данину. Та шо піде ду тебе й каже, кілько зерна, то і то ти, то і то. Ніхто з людей не відпиравсі. Ладили. Та й діду вже переходів ліс. В нас там були вже партизани. Та й здавав. Та було треба годувати»¹; «...то всі люди були задіяні в тій партізанці. Ті мусили одяг шити, ті продукти давати. Та ни мусили, просто люди самі хотіли. А ті лікували. А ті так, шо всі дівчата були зв'язкові майже...»²; «Але, звичайно, село допомагало, знаєте. Село... всі допомагали»³. Масштабний характер такої діяльності припадає на перші роки збройної національно-визвольної бороть-

би. У наративах не лише деталізовано цю поміч, а й вказано на бажання місцевого населення допомагати своїй армії («ніхто з людей не відпиравсі», «та ни мусили, просто люди самі хотіли»). Саме в період Другої світової війни, коли сформувалася і діяла УПА — регулярна багаточисельна армія, надія та віра українців у можливість в цей кривавий час вибороти і створити свою державу, на захисті якої стоятимуть свої збройні сили, досягають найвищої точки і консолідують суспільство. Проявляється характерна риса української раси — велика солідарність в часи лихоліть та випробувань [16, с. 278]. Історія знає чимало таких прикладів. Скажімо, національно-визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького у XVII столітті чи Українська революція 1917—1921 років. Так, Є. Луцько зазначає, що у чималій частині стрілецької прози розповідається, як цивільне населення допомагало Січовим Стрільцям чи УГА харчами, медичною опікою, радо приймали квартирувати у свої оселі [7, с. 892]. У фольклорних наративах про повстанців, для яких загалом характерні паралелі із сучасністю, знайшла своє відображення і волонтерська діяльність та допомога армії в російсько-українській війні, особливо в 2014 році: «Як типер. Держава вже якась була, та й всьо їдно годували армію. Бо де? Нічьо не помагала держава, шо вже була Україна. А тоди? Та й так хлопці жили. По тих бункерах мучилисі. І так всіх їх повібивали. Ніхто сі ни лишив»⁴.

Зазначимо, що в прозовій традиції представлена значна кількість народних оповідань про допомогу бандерівцям, у яких на основі власного досвіду, побаченого чи почутого, зображено процес помочі через окремі реальні історії, що характеризуються деталізацією та конкретизацією оповіді. Наведемо типові мотиви надання такої допомоги: жінка пече хліб для повстанців⁵, батько віддає коней⁶, місцеві жителі шують для бан-

¹ Зап. М. Качмар та О. Чікало 30.06.2019 р. в с. Підгір'ї Богородчанського району Івано-Франківської обл. від Дучин Олени, 1930 р. н., с. Підгір'я.

² Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 30.06.2019 р. в с. Старі Богородчани Богородчанського району Івано-Франківської області від Говдяк Одарки Юрїївни, 1944 р. н., с. Старі Богородчани.

³ Зап. М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. в м. Бурштині Галицького району Івано-Франківської області від Синдунь Ярослави Яківни, 1939 р. н., с. Рішняте Рожнятівського району Івано-Франківської області.

⁴ Зап. М. Качмар та О. Чікало 30.06.2019 р. в с. Підгір'ї Богородчанського району Івано-Франківської області від Дучин Олени, 1930 р. н., с. Підгір'я.

⁵ Зап. М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. в с. Бовшеві Галицького району Івано-Франківської області від Курдидик Надії Стефанівни, 1934 р. н., с. Бовшів.

⁶ Зап. М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. в с. Бовшеві Галицького району Івано-Франківської області від Курдидик Надії Стефанівни, 1934 р. н., с. Бовшів.

дерівців одяг («Та ми робили шкарпетки. Боже! Шкарпетки робилисмо. І я вже така велика. Та я така була дівчок. Ото шкарпетки робила. Сведри робили якись такі... Ну аякже!»⁷), шевці готують взуття⁸; дівчата носять приготовані обіди («Ну то моя сестра була. Померла... Та дівчата обіди носили, чи шось там. Зготують шось їсти, носили до ліса, вже знали куди, ага»⁹), люди допомагають грошима¹⁰, селяни дають партизанам бика на коляду¹¹. Ці наративи, в основі яких, безперечно, реальні факти допомоги місцевого населення, акумулюють в собі стереотипні мотиви — подібні фольклорні твори поширені як невід’ємна частина повстанського епосу на територіях активної діяльності ОУН-УПА. О. Бріцина наголошує, що «нема жодних підстав піддавати сумніву правдивість свідчень, що повторюються в оповідах різних людей. Вони відбивають типові ситуації, які і отримують стабільне мовне втілення» [10, с. 139].

Хотілося б звернути увагу на поодинокі зразки народнопрозових творів про інший різновид допомоги — порятунок життя повстанців в небезпечних обставинах. Зазначимо, що у цих творах головною героїнею є жінка: сестра, донька січового стрільця, намагається попередити брата про облавників і врятувати його, а гине сама¹²; «Бо мама розказували, що вони його раз врятовували. Я була маленька, вони мене тримали на ру-

ках, а його вели попри нас, цього Голубінку (станичного. — М. К.), німці вже. І він потому втік у Францію з братом. Брат там лишився, а він вирнувся. І він ще й показав мамі так, аби фіртку відкрили. І мама відкрили фіртку, і він втік, і поза хату до льоха, а німці тогди до мами. Мене поставили на землю, а маму розстрілювати. І ни знаю, яким чудом ни розстріляли...»¹³. У цих наративах простежуємо дію яскраво виражених материнських почуттів: головні героїні готові пожертвувати своїм життям або віддають його, щоб врятувати інших. Виражено одну із домінант українського життя — становище жінки, жінки-матері, що має, за Б. Цимбалістим, центральне значення на формування національної вдачі українців [17, с. 84]. Ці жіночі образи надзвичайно цікаві. Героями наративу Н. Курдидик із Бовшева є діти січового стрільця: вони обоє беруть участь в національно-визвольній боротьбі і гинуть. Простежується тяглість традиції українського лицарства, за переказом, у межах роду, а також його «чиста жертвенність», на яку такі багаті українці [16, с. 213].

Образ жінки поліфункціональний в оповіданнях, зафіксованих від С. Говдяк. Вона мама, дружина фронтовика й водночас активна учасниця національно-визвольного руху: «А мама тим часом, тато був на фронті. А партизани в нас обібрали хату, що то вже знаєте безпечна, бо як з цієї хати пошов на фронт. І була така явочна квартира, сходилися ці всі на нараду старшини. Писали, мама казали, закладали вікна подушками, бо то вікна були невеликі тоди. При світлі цілу ніч писали архіви там і ховали в нас ті архіви, переховували. А маму посилали тим часом кудась їхати. Чи вже треба було шось пиридати, пириказати. А такво мама була. Продукти до нас звозили...»¹⁴. Порятунок станичного Голубинки — не лише вияв жіночого милосердя та співчуття, а й свідомий громадянський вчинок української патріотки. Безперечно, героїня має

⁷ Зап. М. Качмар та О. Чікало 29.06.2019 р. в с. Блюдники Галицького району Івано-Франківської області від Смечак Анастасії Василівни, 1930 р. н., с. Блюдники.

⁸ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 30.06.2019 р. в с. Старі Богородчани Богородчанського району Івано-Франківської області від Говдяк Одарки Юрїївни, 1944 р. н., с. Старі Богородчани.

⁹ Зап. М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. в м. Бурштині Галицького району Івано-Франківської області від Синдунь Ярослави Яківни, 1939 р. н., с. Рішняте Рожнятівського району Івано-Франківської області.

¹⁰ Зап. М. Качмар та О. Чікало 29.06.2019 р. в с. Темирівці Галицького району Івано-Франківської області від Лесів Стефанії Іванівни, 1928 р. н., с. Темирівці.

¹¹ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 30.06.2019 р. в с. Старі Богородчани Богородчанського району Івано-Франківської області від Говдяк Одарки Юрїївни, 1944 р. н., с. Старі Богородчани.

¹² Зап. М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. в с. Бовшеві Галицького району Івано-Франківської області від Курдидик Надії Стефанівни, 1934 р. н., с. Бовшів.

¹³ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 30.06.2019 р. в с. Старі Богородчани Богородчанського району Івано-Франківської області від Говдяк Одарки Юрїївни, 1944 р. н., с. Старі Богородчани.

¹⁴ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 30.06.2019 р. в с. Старі Богородчани Богородчанського району Івано-Франківської області від Говдяк Одарки Юрїївни, 1944 р. н., с. Старі Богородчани.

всі ознаки поведінки «*vita maxima etheroica*», яка ризикує своїм життям і життям своєї маленької дитини, врятувала повстанця. Таких людей С. Кримський називає «вогеними душами», які не бажали бути глядачами світової драми, а тільки її акторами [18, с. 314—315]. О. Кісь, аналізуючи участь українських жінок у визвольному русі 1940—1950-х рр., зазначає, що піднесення національної свідомості в умовах збройного протистояння зумовило зміни в ієрархії їхніх цінностей: жінки свідомо жертвували своїми материнськими почуттями й обов'язками на користь національної ідеї [19, с. 117].

Народні оповідання про боротьбу повстанських загонів у післявоєнний період, коли на західноукраїнські землі прийшли так звані «другі совети», акумулювали в собі децю інше за походженням допомогу. В цей період, до середини п'ятдесятих років, люди контактували в основному з боївками, що становили від кількох до кільканадцяти осіб, і найбільше — з окремими особами; вже йшлося не про армію, а про окремих партизанів з їхнім індивідуальним самовираженням — героїзмом [7, с. 890]. Якщо на початках національно-визвольного руху суспільство було об'єднане консолідуючою ідеєю свободи та власної держави і допомога розглядалася як необхідний внесок у цю перемогу знизу вгору (від цивільного населення — своїм воїнам), то із поступовим встановленням радянської влади, відходом упівців в ліси та веденням підпільної партизанської боротьби, зокрема і з загонами НКВС, змінилося саме смислове наповнення поняття «допомога». Домінуючими стають загальнолюдські почуття співчуття, жалю, милосердя, допомоги бідним та скривдженим. В. Янів зазначав, що цей інстинкт допомоги справді потребує найбільше розвинений в українській колективній душі [4, с. 168]. Саме такими поставали в уяві оповідачів партизани в нерівній боротьбі з радянськими каральними органами: «Вони не мали нічого. То, що їм люди давали їсти...»¹⁵. У більшості зразків семантична опозиція «свій/чужий» звужується до простору власного дому, вулиці, села. Народні оповідання нао-

чно ілюструють це: «То так було но межі собов. Ну таки та свої. То було семеро. Той був сусіда, а той був тото. Та й так. А прийшли до нас з криївки. З криївки тоже хтіли їсти. Облава була чи шо. То шо не мала дати?»¹⁶; «Якось було: чи родина, чи шо. То певно, шо... Я несла братові...»¹⁷; «Були наші люди... В того син, в того чоловік. Всі люди, майже з кожної хати хтось був»¹⁸.

Мотив несення допомоги реалізовано в народних наративах повстанського пласту також в іншому векторі: від упівців до місцевого цивільного населення. Повстанці намагаються, інколи навіть ціною власного життя, врятувати простих людей, відвести від них небезпеку: вони відстрілюються і вступають у бій у безлюдному місці («...Бігли поза цвинтар. І відстрілювалисі від москалів. А тоді там вже був бій. Чому вони відстрілювалися? Тому шо не хотіли наражати людей. Бо тут дуже багато, дуже скупчення багато, велике було на куті...»¹⁹); забороняють рідним втручатися («...І то май на увазі, шо бій був недалеко коло хати. Тата видів. І кричев: «Тату! Не пхайсі, бо в'ють!»). Ну а не пхайсі! А тато видит (оповідач плаче. — М. К.), шо дитина вже ранена і шо вже всьо. О. Та й не пхайсі...»²⁰; допомагають у різних ситуаціях («...А ше був Микола Обман, то він тоже був в банді, але багато спас. Казали, шо той був добри чоловік, шо від нього ніхто ни пострадав»²¹). Як бачимо, воїни, за українськими уявленнями, повинні володіти не лише фізичною силою, військовими

¹⁵ Зап. М. Качмар та О. Чікало 29.06.2019 р. в с. Крилосі Галицького району Івано-Франківської області від Духновича Василя Остаповича, 1944 р. н., с. Крилос.

¹⁶ Зап. М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. в с. Бовшеві Галицького району Івано-Франківської області від Мартинів Марії Петрівни, 1933 р. н., с. Бовшів.

¹⁷ Зап. М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. в с. Бовшеві Галицького району Івано-Франківської області від Мартинів Марії Петрівни, 1933 р. н., с. Бовшів.

¹⁸ Зап. М. Качмар та О. Чікало 29.06.2019 р. в с. Темирівці Галицького району Івано-Франківської області від Лесів Стефанії Іванівни, 1928 р. н., с. Темирівці.

¹⁹ Зап. М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. в с. Бовшеві Галицького району Івано-Франківської області від Курдидик Надії Стефанівни, 1934 р. н., с. Бовшів.

²⁰ Зап. М. Качмар та О. Чікало 29.06.2019 р. в с. Крилосі Галицького району Івано-Франківської області від Шевчука Івана, 1948 р. н., с. Крилос.

²¹ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 30.06.2019 р. в с. Старі Богородчани Богородчанського району Івано-Франківської області від Говдяк Одарки Юрївни, 1944 р. н., с. Старі Богородчани.

знаннями, мужністю, а й духовним аристократизмом і високими моральними якостями: співчуттям до інших, потягом до справедливості, готовністю до самопожертви. Я. Ярема зазначав, що «моралізм був, зрештою, завжди головним джерелом того високого пафосу, яким відзначаються найкращі продукти українського духа» [5, с. 63]. Саме «цей моральний клімат, — за словами Ю. Липи, — дав десятки тисяч незнаних героїв в останніх десятиліттях. Ми звикли не нотувати навіть їх прізвищ...» [16, с. 299]. Вважаємо, що слова дослідника актуальні й у наш час, доказом чого слугують численні паралелі із сучасністю: за допомогою антитези вони підкреслюють високі національні ідеали та моральні якості сучасних героїв України, які віддали за неї свої життя, та пасивність, духовну деградацію більшості, що не оцінила їхнього подвигу — «...Вони (бандерівці. — М. К.) воювали за незалежність. Боролися і гинули. Ну а тепер як гинуть? Небесна Сотня за що загинула? Боролася, загинула — і вже і забули. Так чи ні?...»²². Такий спосіб ретроспективного мислення, зв'язок пережитого з сучасністю включає, за С. Мишаничем, прагнення оповідача домогтися максимального ефекту за допомогою вироблених і апробованих засобів і прийомів [20, с. 98]. Водночас він відображає певну циклічність, повторюваність історичних подій середини ХХ століття і початку ХХІ — боротьбу за незалежність, героїчну загибель кращих синів України як на Майдані, так і в російсько-українській війні. Така повторюваність і акцент оповідача на цьому пов'язані з українською ментальністю: «Безнастанні історичні лихоліття, які були вислідом передовсім пасивного відношення до реальної дійсності, спричиняли кожний раз нову душевну утечу від світу, а вслід за тим спадали на край і нарід нові зовнішні лиха» [5, с. 88].

Поодинокі фольклорні наративи акумулювали в собі мотив допомоги як одну із домінантних рис української вдачі в контексті взаємодії упівців та облавників. Наведемо уривки: «А оден облавник розказував з Галича. Він був облавником з Черкащини. В нас ту в селі була криївка. Коло магазину там була хата стара і там була криївка в стодо-

лі. Там сі переховував оден. Ну і він каже, сам розказував: «Я знав, що він там є». Він їго не рушив, і той не рушив їго. І той сі лишив живий. Він їго лишив живого. А бо той на мушці тримав в криївці цего. А цей знав, що так. І той того не рушив, той того не рушив... А так мирно розійшлися. І так. Так багато було таких випадків, що цей..., що не рушив ні того, ні того»²³; «І був в армії, то був радянський солдат. Така була Пушкова боївка. Він сам Пушков був керівник тої боївки, а ну і я знаю, п'ять-шість солдат було таких. О. Вони заходять у подвір'я до нас, а в хаті партизани. То партизани через вікно... туди в сад, в город втікають. Ніхто, ні в кого не стріляв. Чи вони бачили одні других? Видно бачили. Партизани їх бачили. О. Ну чи солдати їх замітили? Не було ніякої стрілянини...»²⁴. Головні герої цих оповідань є антагоністами: належать до ворогуючих сторін, мета яких ліквідувати один одного зі збереженням власного життя. Мотив взаємодопомоги через взаємоігнорування зумовлений цілою низкою чинників. Визначальною, на нашу думку, є етнічна приналежність, дію якої посилюють інші фактори. Так, з історії відомо, що УПА вело активну пропаганду серед солдатів Червоної армії, в результаті якої вони «допомагали УПА своєю пасивністю»: саботували накази свого командування, відмовлялися боротися проти УПА, поширювали підпільну літературу. Таку ж агітаційну роботу УПА проводила серед демобілізованих червоноармійців, яких радянська влада намагалася залучити до складу винищувальних батальйонів [21]. В цих епізодах наративів про взаємоігнорування та певну пасивність спрацьовує не лише інстинкт індивідуального, а й колективного самозбереження нації. Юрій Липа вважав, що, хоча українці і «затроєні чужим історизмом», вони мають незнищимий історичний інстинкт, який опертий «на культурнім підложжі і одности характеру раси», та свої заповіти, що «є в самій українській крові» [16, с. 276, 279].

²³ Зап. М. Качмар та О. Чікало 29.06.2019 р. в с. Крилосі Галицького району Івано-Франківської області від Духновича Василя Остаповича, 1944 р. н., с. Крилос.

²⁴ Зап. М. Качмар та О. Чікало 30.06.2019 р. в с. Підгір'ї Богородчанського району Івано-Франківської області від Дякуна Миколи Івановича, 1939 р. н., с. Підгір'я.

²² Зап. М. Качмар та О. Чікало 29.06.2019 р. в с. Крилосі Галицького району Івано-Франківської області від Духновича Василя Остаповича, 1944 р. н., с. Крилос.

Доволі поширеним у фольклорних нарративах про національно-визвольні змагання українців є мотив несення допомоги із негативною конотацією — герої допомагають з примусу або зовсім відмовляються це робити. Це надзвичайно контр-оверсійний момент, причини якого слід шукати, на нашу думку, в неоднорідності і строкатості українського національного характеру. Як зазначає А. Фурман, «психологічний портрет українця, мов вишитий рушник, відображає незвичайну гаму кольорів і відтінків, почасти суперечливих і взаємоне прийнятних» [3, с. 9]. Таким постає збірний образ українця у повстанській прозі: селянина та воїна. Особливою є їхня взаємодія, що досягає своєї кульмінації в кризові для народу моменти історії, «межові ситуації», які пов'язані із загрозою смерті. Дослідники української ментальності у своїй більшості дійшли висновку про дві форми поведінки українців в такі визначальні періоди: «*vita taxita et heroica*» та «*vita minima*» [1, с. 53]; активна позиція і пасивність [5, с. 58—59]; зовнішній героїчний опір і втеча [2, с. 208]; лицар і «смерд» [15, с. 289—290]. Саме на основі протиставлення цих двох типів поведінки актуалізувався мотив допомоги з примусу чи відмови від неї. Найпоширеніший сюжет передбачає розвиток таких вузлових моментів оповіді — повстанці з примусу чи під страхом невідворотного покарання забирають майно (продукти, свійську худобу, іншу провізію), а селяни нарікають і засуджують їх. Наведемо приклади: «То вже, правда, покійна наша сусіда, наша сусіда, вона розказувала... Партизани, які приходили, як то кажуть, забирали, виводили з стайні всьо, що мож було вивести. Як кажуть, бо треба було годувати націоналістів. Розумієш...»²⁵; «Чи ти маєш шось їм дати чи ни маїш. Як ни маїш, ходиш по сусідах і кажиш, сказали дати. Та й давали, бо знали чим то сі скінчит...»²⁶. Доволі поширеним у нарративах є образ свині, яку ріжуть чи забирають хлоп-

ці з лісу, як уособлення достатку та благополучного існування української сім'ї: «А вони приходили, партизани приїздили і, в кого є свиня, і заріже свиню, і всьо. І шось тобі лише або не лише...»²⁷; «Сказало їхнє начальство, аби ти привіз свиню в Саджаву. Ну і шо? Різати, так різати. Зарівав свиню, упорав, на сани повіз...»²⁸. Наведені зразки відображають кілька важливих рис української ментальності, які синтезовано саме в колективному образі селян. Це ментальна приналежність і втеча до життя у малих групах, яка характерна для більшості українців від найдавніших часів до сьогодні. За нарративом із с. Підгір'я, повстанець кликав сусіда, багатодітного батька, в ліс: «... А цей ни дуже хотів. Спокійний чоловік. Ни всі люди хотіли воювати. Треба журитися, аби сім'ю вигодувати, а ни ліс йому в голові...»²⁹. В переказі про спалення Слобідки як помсту за вбивство бандерівцями двох німців оповідачка, 1970 р. н., не будучи безпосереднім свідком події, узагальнює колективний досвід та переживання своєї родини та її односельчан, який емоційно і драматично напружений: «Ну що нам розходилося людям простим, які, як то кажуть, годували свині і корови? Їм треба було німців? Їм все одно. Їм треба було життя. А тоді два німці вбили. І Слобідку, як то кажуть, повністю була знищена»³⁰. Появу такого мотиву втечі від зовнішнього світу, «замикання в коло вузьких особистих інтересів, нехтування інтересами суспільними» [22, с. 186—187], В. Янів пов'язував із численними втратами у боротьбі і зазначав, що після наснаження боротьби приходять «пасивізм збайдужіння і резигнації» [2, с. 208]. Безперечно, акумульовано у цих фольклорних зразках і домі-

²⁵ Зап. М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. в с. Бовшеві Галицького району Івано-Франківської області від Мартинів Наталії Євстахіївни, 1970 р. н., с. Слобідка.

²⁶ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 30.06.2019 р. в с. Підгір'ї Богородчанського району Івано-Франківської області від Крайник Марії Дмитрівни, 1940 р. н., та Крайника Дмитра Івановича, 1944 р. н., с. Підгір'я.

²⁷ Зап. М. Качмар та О. Чікало 30.06.2019 р. в с. Старі Богородчани Богородчанського району Івано-Франківської області від Меркера Євстахія Франковича, 1932 р. н., с. Старі Богородчани.

²⁸ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 30.06.2019 р. в с. Підгір'ї Богородчанського району Івано-Франківської області від Крайник Марії Дмитрівни, 1940 р. н., та Крайника Дмитра Івановича, 1944 р. н., с. Підгір'я.

²⁹ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 30.06.2019 р. в с. Підгір'ї Богородчанського району Івано-Франківської області від Крайник Марії Дмитрівни, 1940 р. н., та Крайника Дмитра Івановича, 1944 р. н., с. Підгір'я.

³⁰ Зап. М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. в с. Бовшеві Галицького району Івано-Франківської області від Мартинів Наталії Євстахіївни, 1970 р. н., с. Слобідка.

нантну властивість українського національного характеру — індивідуалізм. Г. Ващенко вказував на те, що «для українця найцінніше — воля, незалежність в житті особистому, родинному й господарському» [22, с. 186]. Наведені уривки із наративів доводять, що «родина була найчастіше тим найширшим світом, поза межі якого вже не виходили інтереси наших чільних людей» [5, с. 70]. Український селянин як типовий власник, що своє майно, господарство, достаток заробив важкою щоденною працею, не виявляє бажання так легко все віддавати. У наративах цього плану відмова чи допомога з примусу посилюються також такими ментальними рисами, як потяг до справедливості — «найважливіший рушійний наказ української раси» [16, с. 199] — та бунт проти несправедливості [23, с. 89], брак інстинкту підпорядкованості і проблема авторитету [4, с. 162]. Селяни вважають несправедливим, коли з їхнього обійстя, без їхнього дозволу забирають їхнє майно: «...партизани, які приходили, як то кажуть, забирали, виводили з стайні всьо, що мож було вивести...»³¹; «Сами прийшли, зарізали свиню і забирали мнесо...»³². Посилює опір проти такої несправедливості неоднозначна поведінка хлопців з лісу, зокрема фізична ліквідація окремих селян сприйнята як жорстока і несправедлива акція: «То син був там повішений... Шо відмовили партизанам. А-а!»³³; «Всьо, всьо помагали. А той, шо не помагов, то його прийшли та й забрали...»³⁴. Загалом простежується тенденція бінарного сприйняття повстанців: «Були такі, що боролися за Україну, а були такі, що рабували. Ага, ти на того злосний! Всьо! Прийшли не тоти. Бо сотні то була по лісах. Де Чорний ліс,

Карпати. Там були сотні'. А ті во такі діди, не видиш теперка є, як кажут нині, два рази два не знає, а йде в депутати...»³⁵; «Онде хлопець був, вісімнадцять років забрали в армію і ни прийшов. А ті, шо вдома були, по хатах воювали по своїх. Раз война, то вже война, то нихай всі воюют. А ни ти воюєш тут зі своїми людьми...»³⁶. Ці уривки фольклорних наративів відображають кілька історичних моментів. Безперечно, ми не можемо заперечувати участі у бандерівських загонах «негідних» людей, які в багатьох випадках користувалися своїм становищем, щоб звести давні порахунки із сусідами чи неприятелями. Однак, самі оповідачі, будучи під впливом радянської пропаганди, несвідомо відображають у текстах факти діяльності диверсійних груп під виглядом повстанців, до яких часто вербували самих бандерівців, безбройних учасників запілля або селян [24, с. 215]: «Був тут один Гарбуз його фамілія була, то він зразу був комуністом. Шось йому ни заграло і він пішов в ліс, пішов в банду. То він, розказували люди, дванадцять чоловік вішав за ніч. То така була УПА»³⁷. Ці «бандити» в уявленнях багатьох сиділи по лісах замість того, щоб воювати, ходили по ночах, кривдили місцевих — загалом заважали тихому, спокійному життю пересічного українця в колі сім'ї, родини, села, навіть під радянською владою. Дуже гостро висловився про такий стан речей в українському суспільстві Д. Донцов, зазначивши, що змінювалися слова і назви, але пересічний українець, «одвічний смерд», сидів собі на «своїй» землі й орав її на князів, на ханів, на королів і царів [15, с. 83].

Така піддатливість пропаганді загалом і небажання допомоги власному війську зокрема продиктовані значною мірою проблемою авторите-

³¹ Зап. М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. в с. Бовшеві Галицького району Івано-Франківської області від Мартинів Наталії Євстахіївни, 1970 р. н., с. Слобідка.

³² Зап. М. Качмар та О. Чікало 30.06.2019 р. в с. Старі Богородчани Богородчанського району Івано-Франківської області від Меркера Євстахія Франковича, 1932 р. н., с. Старі Богородчани.

³³ Зап. М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. в с. Бовшеві Галицького району Івано-Франківської області від Мартинів Марії Петрівни, 1933 р. н., с. Бовшів.

³⁴ Зап. М. Качмар та О. Чікало 29.06.2019 р. в с. Темирівці Галицького району Івано-Франківської області від Лесів Стефанії Іванівни, 1928 р. н., с. Темирівці.

³⁵ Зап. М. Качмар та О. Чікало 29.06.2019 р. в с. Темирівці Галицького району Івано-Франківської області від Горбачевської Ярослави Миколаївни, 1954 р. н., с. Темирівці.

³⁶ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 30.06.2019 р. в с. Старі Богородчани Богородчанського району Івано-Франківської області від Царків Василюни Макарівни, 1934 р. н., с. Старі Богородчани.

³⁷ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 30.06.2019 р. в с. Підгір'ї Богородчанського району Івано-Франківської області від Крайник Марії Дмитрівни, 1940 р. н. та Крайника Дмитра Івановича, 1944 р. н., с. Підгір'я.

ту. Примус і страх покарання — основні смислові домінанти. Це цілком зрозуміло, скажімо, у випадках збору контингенту німецькому війську як окупантові чи виконання заготівельних планів під час колективізації та закладання колгоспів. Що ж до повстанських загонів, дії яких частина місцевого населення засуджувала і не вважала національно-визвольною боротьбою, маємо дійсно справу з глибинними за походженням етнопсихологічними властивостями. Для українця загалом типовим є брак інстинкту підпорядкованості. Дослідники національного характеру вважають, що поява такої властивості пов'язана із вибуялим українським індивідуалізмом, а саме небажанням визнавати провідну роль одиниці, групи чи інституції [4, с. 162]. Посилювала актуалізацію цієї риси й сама українська історія — вікова неволя [23, с. 31], те, «що ми довгий час не мали своєї держави» [22, с. 188]. «В бажанні рівності і братерства, — писав В. Янів, — ми боялися свого власного деспота і послаблювали себе внутрішньою боротьбою так довго (не виявляючи одночасно досить активності назовні), аж запанували над нами чужинці» [2, с. 203].

Тому не дивним виглядає відмова допомагати своїм. Із браком прямування до підпорядкованості (допомога — не як свідомий обов'язок, а з примусу) пов'язана проблема авторитету, в цьому випадку авторитету власного війська загалом та провідної одиниці зокрема. В народних зразках вона функціонує на основі тричленної антитези: авторитет УПА як регулярної армії — авторитет періоду підпільної боротьби — посмертний авторитет. Дослідник українського повстанського епосу Є. Луньо наголошує, що в регіонах, охоплених національно-визвольними змаганнями, «доволі виразним є культ української армії і пов'язаного з нею масового безособового героїзму українського вояцтва» [7, с. 890]. Зазначимо, що ознаки пошанування УПА як регулярної армії, повноцінна діяльність якої припадає на роки війни, та визнання її авторитету знаходимо також у фольклорних наративах із Івано-Франківщини: «Віділа, я була мала ще, я була в цьоці жила. А вони надійшли з ліса такі всі повибагухані, завтра мало бути світло. Я забула вже, а моя цьоці каже: «Йой, хлопчики дорогенькі, добре, що я вас уздріла, як я вас

давно віділа». Бо то вони далеко пішли в гори. То були сотні, то не були такі, які-небудь»³⁸. Позитивна конотація відображена через емоційний стан героїні, її звертання до повстанців «хлопчики дорогенькі»: вона щаслива побачити рідне військо, яке довгий час перебувало в карпатському рейді, живим, здоровим, у гарній формі. Подібне звучання має оповідання, записане від Лесів Параски: «Партизани отут во були, то по пійсят люда ми годували. З Голиня була прийшла сотне тих хлопців. Такі файні, як дубе...»³⁹. Авторитет армії акумульовано крізь призму традиційного світогляду: епітет файні, порівняння воїнів із дубами, яке характерне для українського фольклору — образ дуба «персоніфікує міцного, дужого, красивого парубка-козака» [25]. Важливою, безперечно, є вказівка на кількісні характеристики (приходили цілі сотні), які якісно доповнюють цілісний образ українського війська. Тільки власна армія, за народним усвідомленням, могла протистояти армії ворога і здобути перемогу [7, с. 890]. Авторитет українського війська посилювала ідея, за яку воно боролось, — самостійна, незалежна Україна. Саме ця ідея збудила, за словами Г. Ващенка, наші маси до героїчної боротьби [22, с. 188]; розвинула в українців «глибоку жертовність, якої не можна було сподіватися при їх малій агресивності» [4, с. 164]. Відбулася консолідація майже всього суспільства заради однієї найвищої мети. Однак, історія передбачила інший розвиток подій: на західноукраїнські землі повернулася радянська влада, а національно-визвольна боротьба набрала форм підпільного повстанського руху. Відбулася деморалізація та зневіра в ідеалах як в українському війську, так і серед місцевого населення, що обрало для себе типовий шлях «притаєного існування» [1, с. 53], пасивної поведінки, яка передбачала «нову душевну втечу від світу» [5, с. 88], повернення до життя у «малих» групах та до «своїх вузьких особистих інтересів» [22, с. 188]. Цілком

³⁸ Зап. М. Качмар та О. Чікало 29.06.2019 р. в с. Темирівці Галицького району Івано-Франківської області від Горбачевської Ярослави Миколаївни, 1954 р. н., с. Темирівці.

³⁹ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 28.06.2019 р. в с. Темирівці Галицького району Івано-Франківської області від Лесів Параски Степанівни, 1938 р. н., с. Темирівці.

справедливими, на нашу думку, є слова Ю. Липи: «Жодна ідея чи ворожий похід не давали таких спустошень, як ідея обниження українства, підложжя поразенства» [16, с. 206]. Таку духовно-психологічну поразку відображають численні народні оповідання: «Одні пошли у партизани, бо боролися за свою Україну. Боролися, боролися, а шо вибороли. Кілько людю погинуло...»⁴⁰; «Вони думали, ще Україну здобудуть. А з чим ту Україну здобудеш? То треба було, аби диржави за нами обстали, а то ніхто ни обстав. І потому тих хлопців, шо хавалися, повибивали. Били. Кілько народа погинуло...»⁴¹; «Ну свідомі всі були. Була партизанка. Така була партизанка. Хтіли, гадали, шо, може, шось з того вивоюєсі. Чи шо. А то з того — побили, понищили. Та й таке. Таке донині. Нема ладу. Нема донині...»⁴². Наративи ілюструють загальну тенденцію, коли звичайні люди змирилися з поразкою і готові пристосуватися до нових умов. Вони не бачать подальших перспектив боротьби, особливо боротьби з такими численними жертвами. Більшість народнопрозових творів акумулюють мотив «чистої жертвенності» [16, с. 213], за Ю. Липою, чи культу жертви, за В. Янівим, який з'явився разом із численними зразками героїзму в обороні свого при трагічності історичної долі й при незаперечній хоробрості населення [4, с. 167]. Смерть для себе, переслідування для рідних, неспокій для усіх — от що вибороли повстанці у цьому безперспективному змаганні, на перший погляд. Якщо глянути панорамніше, то приклад УПА, «діячі якої, розуміючи усю незабезпеченість боротьби і проти поляків, і проти армій двох тоталітарних режимів, своєю мужністю демонстрували волю до свободи» [18, с. 296]. Саме завдяки черговій актуалізації цього архетипічного для українського менталітету ідеалу свободи національно-визвольна боротьба середини ХХ століття заклала підвалини для

відродження української державності в 1991 році. Підтверджують це і тексти фольклорних наративів. Українці, втікаючи від війни до життя в малих спільнотах, зберігають пам'ять про боротьбу повстанців та її ціль (незалежну Україну), їхню глибоку жертвовність та великий ідейний героїзм: «Ці хлопці йшли за Україну боротися. А потім пришли рускі і з їх зробили бандитів. А вони фактично були за Україну. Нині нема таких, шо так за Україну стояли...»⁴³; «Але були такі люди патріотичні, шо ни здавалисі. «Слава Україні» і собі кулю в чоло, і всьо...»⁴⁴; «Захопили зненацька — і оп'ять сиксот. О. Захопили зненацька — і тікати не було куда. Вони наверху, на стрих. А то шо? — Стріха! Там билися, доки могли. А потому лиш по стінах кров потекла аж до землі...»⁴⁵. Ці прозові тексти демонструють загальну тенденцію повстанського героїчного епосу: відмовившись здатись, герої констатують перед ворогом свою моральну та ідейну вищість, «утверджують свій бойовий героїзм у його кульмінаційному вираженні і таким чином увіковічують як ідейно-світоглядну цінність для майбутніх поколінь» [10, с. 901]. Підпорядковано ідейному спрямуванню і художньо-стильові особливості текстів, в яких відсутнє слово «смерть». Його замінили евфемізми «кулю в чоло і всьо» та «лиш по стінах кров потекла аж до землі», які належать до словесних стереотипів українського фольклору, й покликані сильніше вплинути на слухачів. «Емоційно відтворюючи події, — зазначає О. Бріцина, — оповідачі шукають найвиразніших засобів зображення, звертаються до тих епізодів, що здатні максимально повно й глибоко передати не лише фактичну, а й емоційну суть явищ, часто страшну і трагічну в своїй документальності» [10, с. 139].

⁴⁰ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 28.06.2019 р. в с. Темирівці Галицького району Івано-Франківської області від Лесів Параски Степанівни, 1938 р. н., с. Темирівці.

⁴¹ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 29.06.2019 р. в с. Крилосі Галицького району Івано-Франківської області від Федоняк Михайлини Василівни, 1938 р. н., с. Крилос.

⁴² Зап. М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. в с. Бовшеві Галицького району Івано-Франківської області від Мартинів Марії Петрівни, 1933 р. н., с. Бовшів.

⁴³ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 30.06.2019 р. в с. Підгір'ї Богородчанського району Івано-Франківської області від Крайник Марії Дмитрівни, 1940 р. н., та Крайника Дмитра Івановича, 1944 р. н., с. Підгір'я.

⁴⁴ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 30.06.2019 р. в с. Старі Богородчани Богородчанського району Івано-Франківської області від Говдяк Одарки Юрївни, 1944 р. н., с. Старі Богородчани.

⁴⁵ Зап. М. Качмар та О. Чікало 29.06.2019 р. в с. Крилосі Галицького району Івано-Франківської області від Шевчука Івана, 1948 р. н., с. Крилос.

Велика жертвність та героїзм, що виявляються в мотивах «повстанці загинули всі», «борються до останнього подиху, останньої кулі, яку залишають для себе», зумовили виникнення культу героїв, пов'язаного із авторитетом і пошануванням їх посмертно: перезахоронення, облаштування могил, встановлення пам'ятників, відвідування місць поховань у поминальні дні. Хронологічно ці мотиви, а відповідно й наративи, приурочені до періоду відродження української державності наприкінці ХХ століття: «...Та й їх забрали на НКВД ди й, де вони, там ніхто ни знає. Але люди все одно зробили таку братську могилу і щороку в Богородчанах відправляють панахиди...»⁴⁶; «Та їздили, їздили тоді правити на ті могили. І всьо. І то одна в лісі є, а друга так коло ліса... Знаю, першого, першого липне, то йшли ще в Селище... Правилосі. І тамка виступали ті во всі, всілякі. Там дуже той тоди Павличко, дуже виступов багато. Забула, котрого то року було...»⁴⁷. Посмертне пошанування героїв є однією із характерних рис українського національного характеру, на формування якого, безперечно, вплинули давній культ предків і трагічні сторінки української героїчної історії. Окрім того, сам посмертний культ при браку пошанування авторитету живих є, на думку В. Яніва, частково виявом охоти зрівноважити відчуваний несвідомо національний недолік непідпорядкованості провідникам («надкомпенсат») [4, с. 163]. У фольклорних наративах про національно-визвольні змагання середини ХХ століття колективна свідомість, зберігаючи інформацію про великий жертвний вклад героїв, своїх родичів, односельчан чи просто незнайомих, відчуває відповідальність і моральний обов'язок перед ними, намагається компенсувати свою «втечу» від війни, активної боротьби, відмову в допомозі посмертним пошануванням і визнанням високої ідеї, за яку вони пролили свою кров. Незважаючи на великий вплив радянської пропаганди та

⁴⁶ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 30.06.2019 р. в с. Старі Богородчани Богородчанського району Івано-Франківської області від Говдяк Одарки Юрїївни, 1944 р. н., с. Старі Богородчани.

⁴⁷ Зап. М. Качмар та О. Чікало 29.06.2019 р. в с. Блюдники Галицького району Івано-Франківської області від Смечак Анастасії Василівни, 1930 р. н., с. Блюдники.

дещо провокативну діяльність у багатьох випадках самих повстанців, особливо щодо місцевого цивільного населення, більшість оповідачів роблять висновок про мету всієї боротьби: «Вони воювали за незалежність. Боролісі і гинули...»⁴⁸. Значимо, що таку ж відповідальність відчували або відчуватимуть сучасні українці. Ці припущення дозволяють нам зробити значні паралелі між повстанським епосом та сучасними подіями російсько-української війни, які перебувають на стадії осмислення та формування крізь призму колективної свідомості народу: «Йо-о-ой, як вже облава, що вже машин сюдаво до ліса їде. Це страшне було. То, дитинко, було страшне тото. Як то вони. Най Бог боронит би то таке. Ну та таке на Донбасі саме. Чисто. Кілько наших побитих...»⁴⁹; «Але, звичайно, село допомагало, знаєте. Село... всі допомагали... А були, знаєте, як то по-російськи кажуть, «для когось війна, а для когось — мати родна». І так було у час бандерів, так було в час рускої влади і зараз так є... Ну шо зробим?.. Ну таке життя, так Бог дає, напевні, що ми заслугуємо, то маємо, та й отак. Бачте, тепер всякі такі катаклізми...»⁵⁰; «Так шо ми не моємо щасті, бо бис мали якісь свою державу, вільно жили. Лиш все хто сі пхає нам. Ше і тинпер замало. Маскалям свого краю. Лише ступили сте, кілько хло..., людей пропало, молодих таких, шо сі буроли за Україну. Боже! Біда була! Люди! Не думайте, шо то було добро»⁵¹.

Наведені зразки творів ілюструють, як на основі аналогій, типових ситуацій, асоціативних зв'язків відбувається проникнення у повстанську прозу епізодів, пов'язаних із сучасною історією України. Усні оповідання, як зазначив С. Ми-

⁴⁸ Зап. М. Качмар та О. Чікало 29.06.2019 р. в с. Крилосі Галицького району Івано-Франківської області в Духновича Василя Остаповича, 1944 р. н., с. Крилосі.

⁴⁹ Зап. М. Качмар та О. Чікало 29.06.2019 р. в с. Темирівці Галицького району Івано-Франківської області від Горбачевської Ярослави Миколаївни, 1954 р. н., с. Темирівці.

⁵⁰ Зап. М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. в м. Бурштині Галицького району Івано-Франківської області від Синдунь Ярослави Яківни, 1939 р. н., с. Рішняте Рожнятівського району Івано-Франківської області.

⁵¹ Зап. М. Качмар та О. Чікало 30.06.2019 р. в с. Підгір'ї Богородчанського району Івано-Франківської області від Дучин Олени, 1930 р. н., с. Підгір'я.

шанич, виконують свої завдання по освоєнню навколишньої дійсності властивими їм засобами та прийомами. «Чутливо реагуючи на найменші зміни у суспільному житті, вони є оперативною формою опанування нових ситуацій, осмислення всього нового та передбачення майбутнього» [20, с. 88]. Сучасні паралелі відображають кілька важливих ментальних рис українців, які, як бачимо, актуальні як в час повстанського руху, так і сьогодні. Центральний, семантично наповнений образ війни, який зумовлює відповідне сприйняття подій та актуалізацію певних властивостей національного характеру. Можемо виділити три основні семантичні характеристики. Найпоширеніший образ «страшної війни», який типовий не тільки для ліро-епічних пісень, але є смисловою домінантою прозових творів [26, с. 126]. За фольклорними наративами з Івано-Франківщини, війна — це катаклізм, біда, страх, велика кількість жертв. Окрім такого трактування, поширене уявлення про війну як спосіб життя та заробітку, національно-визвольну боротьбу за свою державу. Саме асоціація війни зі смертю, катаклізмом, а також постійна циклічність трагічних подій української історії (впродовж ста років українці пережили три війни) зумовили чергову втечу від війни, певний пасивізм, абстрагування українців від подій на Донбасі та поширений сучасний наратив про мир будь-якою ціною. З погляду етнопсихології, такий стан речей не здається дивним чи атиповим. Народна колективна свідомість зберігає весь накопичений трагічний досвід та обирає під впливом характерного для українців індивідуалізму найбезпечніший для себе шлях — лише, щоб не було війни. Підтверджує це оповідання із с. Бовшева: «Аби не було війни, аби вже як буде, так буде. Аби війни не було. Того знищине не було народу... Приходіт на могили родини (могили повстанців. — М. К.). Най Бог боронит! Би вoйни ни було! То не є шо-будь. Но людей! Кажу, люди би жили, би войны не було. Бо то діти невинні погинут. Дуже то. Годуй дитину: чи сина, чи брата, чи як сказати... Чи чоловіка... Бо то таке...»⁵².

⁵² Зап. М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. в с. Бовшеві Галицького району Івано-Франківської області від Мартинів Марії Марії Петрівни, 1933 р. н., с. Бовшів.

У наративі, записаному в с. Підгір'ї, актуалізовано інстинкт боротьби, характерний для українців: «Лиш все хто сі пхає нам. Ше і типер замало. Маскалям свого краю...»⁵³. Знову ж таки вказано на визвольний характер такої боротьби, коли інстинкт, за В. Янівим, проявився не в крайній формі експансії назовні, а в хоробрості, спрямованій на закріплення свого [4, с. 166]. Велика героїчна жертвовність стає одним із основних моментів такої війни, а її стрижневою метою — своя держава і вільне життя. Прослідковуємо акумулювання одного із найважливіших ідеалів українського національного характеру — ідеал свободи, волі. Потяг до волі, зазначає В. Храмова, в українців непереборний, невторимний, органічний і масовий, «що спалахує полум'ям знову і знову» [27, с. 32]. Надзвичайно важливим є твердження оповідачки, що вільне життя можливе лише у своїй державі: «бо бис мали якісь свою державу, вільно жили». Наратив демонструє одну із важливих соціальних характеристик українців, незважаючи на певний брак прямування до підпорядкування, — розвинене бажання державних форм, яке виникло під впливом сильного бажання жити у власних спільнотах [4, с. 170]. Держава як організована форма життєдіяльності нації «мала б відповідати традиційним уявленням українців про Волю, Правду, Долю» [27, с. 32].

Постійні історичні трагедії, важкі випробування українського народу зумовили актуалізацію мотивів приреченості, долі як фатуму, принципу справедливої колективної відповідальності за свою долю: «ну таке життя, так Бог дає, напевні, що ми заслуговуємо, то маємо...», «так шо ми не моємо щасті...». Простежуємо впливи пасивної поведінки, коли всі випробування, трагедії, втрати, страждання народна колективна свідомість пояснює об'єктивними причинами: не маємо долі, щастя, маємо те, на що заслужили, Бог так дає. Українець ніби сторониться власного історичного шляху, хоча і не знімає повністю із себе відповідальності за вчинки чи свій вибір. Такі трактування пов'язані з емоційно-чуттєвим характером, «кордоцентричністю» українців, які

⁵³ Зап. М. Качмар та О. Чікало 30.06.2019 р. в с. Підгір'ї Богородчанського району Івано-Франківської області від Дучин Олени, 1930 р. н., с. Підгір'я.

зменшують роль раціонально-вольової компоненти [27, с. 29], «без сили волі в прямуваннях» [23, с. 89]. Г. Ващенко писав, що «причин нашої неволі треба шукати в чині, в дії, — в тому, що ми не хотіли, або не могли використати для блага Батьківщини своїх багатих природних здібностей. Інакше, причиною нашої неволі є хиби волі» [22, с. 183—184]. У цьому наративі доволі цікаво трансформовано два загальнофольклорні мотиви, які, без сумніву, також відображають певні ментальні риси українців: Бог дає долю [28, с. 230] і Господь наділяє правом вибору, а тому і відповідальністю за нього (християнське покарання за гріхи до сьомого коліна). У варіанті «Бог так дає, що маємо те, що заслужили» простежуємо усвідомлення як власної, так і колективної відповідальності за долю народу (маємо знову війну, бо надто часто рятувалися втечею перед зовнішнім агресором). Д. Чижевський, перелічуючи позитивні та негативні риси українського характеру, які виникли під впливом індивідуалізму (здібність до прийняття нового, тенденції до психічної еволюції, водночас до взаємної боротьби, до руйнування власних і чужих життєвих форм та ін.), зазначав, що саме у згаданих властивостях «бачимо в зародку тенденції історичного життя українського народу» [29, с. 16—17].

Безперечно, образ Бога як найвищої світотворчої та організуючої сили, подано у контексті глибокої внутрішньої релігійності українця як однієї із домінантних рис національного характеру. Порівнюючи український та російський народи, ще М. Костомаров вказував, що в українців міцне почуття Божої всеприсутності, душевна скруха, внутрішня розмова з Богом, тайне думання про Божу волю над собою [30, с. 89].

Висновки. Фольклорні наративи з Івано-Франківщини про національно-визвольні змагання українців середини ХХ століття акумулювали в собі одну із важливих рис національного характеру — надання допомоги. Така етнопсихологічна властивість пов'язана із принципами людяності, милосердя, співчуття, підтримки покривджених. Актуалізація цього мотиву у повстанській прозі продиктована, окрім того, історичними чинниками. Друга світова війна, в ході якої українці здійснили черго-

ву потужну спробу створити свою державу, зумовила консолідацію суспільства в цей важливий період. У такому процесі об'єднання заради спільної мети особливого звучання набули мотиви допомоги та підтримки в парадигмі відносин української армії та місцевого населення. Народні оповідання та перекази акумулювали їх у кількох напрямках: масштабна волонтерська діяльність у перші роки боротьби, здебільшого добровільна, свідомо, потрактована як власний внесок у перемогу (збір продуктів, одягу, взуття та іншого реманенту для забезпечення функціонування війська); допомога підпільному рухові в період радянської окупації, зумовлена зазвичай співчуттям та близькими родинно-сусідськими стосунками; допомога з примусу чи під страхом смерті, фізичного покарання. Появу останньої спровокували факти реальної дійсності (прихід радянської влади, пропаганда, діяльність самих повстанських загонів і більшовицьких диверсійних груп) та особливості національного характеру українців (втеча від війни до життя у малих спільнотах та звуження інтересів до сімейних, пасивна поведінка, проблема авторитету і підпорядкованості, обстоювання приватної власності як прояви традиційного індивідуалізму). Допомога упівців місцевому населенню пов'язана із уявленнями про українського воїна, що наділений не лише фізичною силою, мужністю, а й високими моральними якостями.

1. Кульчицький О. Світовідчуження українця. *Українська душа* (відп. ред. В. Храмова). Київ: Фенікс, 1992. С. 48—65.
2. Янів В. Українська вдача і наш виховний ідеал. *Нариси до історії української етнопсихології*. Мюнхен, 1993. С. 196—217.
3. Фурман А. Українська ментальність та її культурно-психологічні координати. *Психологія і суспільство*. 2001. № 1. С. 9—73.
4. Янів В. Соціальні інстинкти українців. *Нариси до історії української етнопсихології*. Мюнхен, 1993. С. 158—174.
5. Ярема Я. Українська духовність в її культурно-історичних виявах. *Перший Український Педагогічний конгрес. 1935*. Львів, 1938. С. 16—88.
6. Демедюк М. Етнопсихологічні константи українців у казковому наративі. *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. Київ, 2012. Вип. 36. С. 92—99.
7. Лунь Євген. Культ рідної армії у повстанській епічній традиції Яворівщини. *Народознавчі зошити*. 2012. № 5. С. 890—907.

8. Кузьменко О. Психологія поведінки українців в народних оповіданнях про Першу світову війну (за польовими матеріалами з архіву В. Гнатюка). *Studia methodologica*. Тернопіль, 2008. Вип. 25. С. 233—236.
9. Сокіл В. *Фольклорна проза про голодомори ХХ ст. в Україні: парадигма тексту*. Монографія. Львів, 2017. 440 с.
10. Бріцина О. ХХ сторіччя в усній історії українців (нотатки до питання про історизм фольклору). *У пошуках власного голосу. Усна історія як теорія, метод та джерело*. Збірник наукових статей. Харків: ТОРГСІН ПЛЮС, 2010. С. 135—144.
11. Лящук Н. Стереотип національного характеру українців в прозових жанрах фольклору. *Лінгвостилістичні студії*. 2016. Вип. 4. С. 123—130.
12. Мишанич С. Біля джерел народної прози. *Фольклористичні та літературознавчі праці*. Донецьк, 2003. Т. 1. С. 297—350.
13. Куєва В., Ковтунович Т. *Психологічні ретроспекції української етнокультурної моделі*. Монографія. Кіровоград, 2013. 103 с.
14. Башгъоз І. Відступи в усному оповіданні: дослідження, присвячене авторським коментарям турецьких оповідачів. *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 5. С. 94—102.
15. Донцов Д. *Дух нашої давнини*. Мюнхен; Монреаль, 1951. 341 с.
16. Липа Ю. *Призначення України*. Нью-Йорк: Накладом Української Книгарні «Говерля», 1853. 305 с.
17. Цимбалістий Б. Родина і душа народу. *Українська душа* (відп. ред. В. Храмова). Київ: Фенікс, 1992. С. 66—96.
18. Кримський С.Б. *Під сигнатурою Софії*. Київ: Києво-Могилянська академія, 2008. 367 с.
19. Кісь О. Жіночий досвід участі в національно-визвольних змаганнях на західноукраїнських землях у 1940—1950-х рр. *Схід/Захід*. Історико-культурологічний збірник. Вип. 13—14. «Історична пам'ять і тоталітаризм: досвід Центрально-Східної Європи». Харків, 2009. С. 101—125.
20. Мишанич С. Від факту до художнього узагальнення (майстерність оповідача). *Фольклористичні та літературознавчі праці*. Донецьк, 2003. Т. 1. С. 87—108.
21. Цур Ю. *УПА і Червона армія: протиборство чи взаємодія?* URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/upa-i-chervona-armiya-protyborstvo-chy-vzayemodiya/> (дата звернення: 25.11.2020).
22. Ващенко Г. *Виховний ідеал: підручний для Виховників, Учителів та Українських родин*. Брюссель; Торонто; Нью-Йорк, 1976. 208 с.
23. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. *Нариси до історії української етнопсихології*. Мюнхен, 1993. С. 1—100.
24. Антонюк Я. Агентурно-бойові спецгрупи НКВС — МВС — НКДБ — НДБ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Історичні науки. 2008. Вип. 10. С. 213—225.
25. *Словник символів* (Потапенко О.І., Дмитренко М.К. та ін.). URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_d.htm (дата звернення: 10.12.2020).
26. Кузьменко О. Перша світова війна в українській фольклорній традиції. *Україна Модерна*. 2016. Вип. 23. С. 111—151.
27. Храмова В. До проблеми української ментальності. Замість передмови. *Українська душа* (відп. ред. В. Храмова). Київ: Фенікс, 1992. С. 3—35.
28. Козловський В.І. *Доля. Українська фольклористична енциклопедія* (керівник проекту, науковий редактор, упорядник Василь Сокіл). Львів: Інститут народознавства НАН України, 2018. С. 230—231.
29. Чижевський Д. *Нариси з історії філософії на Україні*. Прага: Український Громадський Видавничий Фонд, 1931. 176 с.
30. Костомаров М. *Дві руські народности*. Ляйпціг: Українська накладня, б. р. 111 с.

REFERENCES

- Kulchytskyi, O., & Khramova, V. (Ed.). (1992). Ukrainian worldview. In V. Khramova. *Ukrainian soul* (Pp. 48—65). Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
- Yaniv, V. (1993). Ukrainian temperament and our educational ideal. *Essays on the history of Ukrainian ethnopscychology* (Pp. 196—217). Munich [in Ukrainian].
- Furman, A. (2001). Ukrainian mentality and its cultural and psychological coordinates. *Psychology and society*, 1, 9—73 [in Ukrainian].
- Yaniv, V. (1993). Social instincts of Ukrainians. *Essays on the history of Ukrainian ethnopscychology* (Pp. 158—174). Munich [in Ukrainian].
- Yarema, Ya. (1938). Ukrainian spirituality in its cultural and historical manifestations. *The first Ukrainian Pedagogical Congress. 1935*. (Pp. 16—88). Lviv [in Ukrainian].
- Demediuk, M. (2012). Ethnopsychological constants of Ukrainians in a fairy-tale narrative. *Literature. Folklore. Problems of poetics* (Issue 36, pp. 92—99). Kyiv [in Ukrainian].
- Luno, Ye. (2012). The cult of the native army in the insurgent epic tradition of Yavoriv region. *The Ethnology notebooks*, 5, 890—907 [in Ukrainian].
- Kuzmenko, O. (2008). Psychology of Ukrainian behavior in folk tales about the First World War (based on field materials from the archive of V. Hnatyuk). *Studia methodologica* (Issue 25, pp. 233—236). Ternopil [in Ukrainian].
- Sokil, V. (2017). *Folklore prose about the Holodomor of the twentieth century in Ukraine: the paradigm of the text*. Monograph. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Britsyna, O. (2010). Twentieth century in the oral history of Ukrainians (notes on the historicism of folklore). *In search of his own voice. Oral history as a theory, method and source. Collection of scientific articles* (Pp. 135—144). Kharkiv: TORHSIN PLLU S [in Ukrainian].

- Liashchuk, N. (2016). Stereotype of national character of Ukrainians in prose genres of folklore. *Linguistic and stylistic studies*, 4, 123—130 [in Ukrainian].
- Myshanych, S. (2003). Near the sources of folk prose. *Folkloristic and literary works* (Vol. 1, pp. 297—350). Donetsk [in Ukrainian].
- Kuievda, V., & Kovtunovych, T. (2013). *Psychological retrospectives of the Ukrainian ethnocultural model. Monograph*. Kirovohrad [in Ukrainian].
- Bashhoz, I. (2010). Indentations in the oral narrative: a study on the author's comments of Turkish narrators. *Folklore and ethnography*, 5, 94—102 [in Ukrainian].
- Dontsov, D. (1951). *The spirit of our antiquity*. Munich; Montreal [in Ukrainian].
- Lypa, Yu. (1953). *Appointment of Ukraine*. New York: Nakladom Ukrainskoi Knyharni «Hoverlia» [in Ukrainian].
- Tsymbalisty, B., & Khramova, V. (Ed.). (1992). Family and soul of the people. In V. Khramova. *Ukrainian soul* (Pp. 66—96). Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
- Krymskyi, S.B. (2008). *Under the signature of Sophia*. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
- Kis, O. (2009). Women's experience of participation in national liberation struggles in the western Ukrainian lands in 1940—1950. In *East/West. Historical and cultural collection* (Vol. 13—14, pp. 101—125). «Historical Memory and Totalitarianism: The Experience of Central and Eastern Europe». Kharkiv [in Ukrainian].
- Myshanych, S. (2003). From fact to artistic generalization (the skill of the narrator). *Folkloristic and literary works* (Vol. 1, pp. 87—108). Donetsk [in Ukrainian].
- Shchur, Yu. *UPA and the Red Army: confrontation or interaction?* Retrieved from: <https://mil.in.ua/uk/blogs/upa-i-chervona-armiya-protyborstvo-chy-vzayemodiya/> [in Ukrainian].
- Vashchenko, H. (1976). *Educational ideal: a textbook for educators, teachers and Ukrainian families*. Brussels; Toronto; New York [in Ukrainian].
- Yaniv, V. (1993). Essays on the history of Ukrainian ethnopsychology. *Essays on the history of Ukrainian ethnopsychology* (Pp. 1—100). Munich [in Ukrainian].
- Antoniuk, Ya. (2008). Agency combat special groups of the NKVD — MVS — NKDB — NDB. In *Scientific notes National University «Ostroh Academy». Historical sciences* (Issue 10, pp. 213—225) [in Ukrainian].
- Potapenko, O.I. (Ed.) *Dictionary of symbols*. Retrieved from: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_d.htm [in Ukrainian].
- Kuzmenko, O. (2016). The First World War in the Ukrainian folk tradition. *Ukraina Moderna*, 23, 111—151 [in Ukrainian].
- Khramova, V. (Ed.). (1992). To the problem of the Ukrainian mentality. Instead of a preface. *Ukrainian soul* (Pp. 3—35). Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
- Kozlovskiy, V.I., & Sokil, V. (Ed.). (2018). In V. Sokil. *The Ukrainian folkloristic encyclopedia* (Pp. 230—231). Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Chyzhevskiy, D. (1931). *Essays on the history of philosophy in Ukraine*. Prague: Ukrainskiy Hromadskiy Vydavnychiy Fond [in Ukrainian].
- Kostomarov, M. *Two Rus nationalities*. Leibzig: Ukrainska nakladnia [in Ukrainian].